

Evropské právo I (2. semestr)

1. přednáška

Mezinárodní a evropský rozměr práva

Právo bývá chápáno většinou jako právo vnitrostátní (české). Tím se ale pojem práva nevyčerpává, neboť právo je obecným společenským fenoménem, který není omezen na jediný stát.

Obecně se právo zpravidla definuje jako soubor pravidel chování, která jsou stanovená a vynutitelná státem. Právo reguluje společenské vztahy, které existují i v jiných dimenzích, než je jeden určitý stát. Existují také vztahy přesahující rozměr jediného státu. Proto také existuje právo mezinárodní a evropské.

Vnitrostátní právo

System vnitrostátního práva je z hlediska **vertikálního** uspořádán tak, že existuje několik úrovní. System ČR: nejvyšší úroveň představuje ústava-ústavní zákony-Listina základních práv a svobod (tzv. **ústavní pořádek**). Směrem dolů následuje úroveň **zákonů** (bez přívlastku, tzv. "obyčejných"). Dále jsou ve směru dolů **nařízení vlády**, poté **vyhlášky ministerstev** a jiných ústředních orgánů státní zprávy a zcela dole právní akty územních jednotek s omezenou místní působností (vyhlášky měst, obcí apod.).

Z hlediska **horizontálního** se system vnitrostátního práva člení na právní odvětví. Praktické pro naše potřeby je rozlišování mezi právem **veřejným** (zejména právo ústavní, správní, trestní) a **soukromým** (zejména právo občanské, obchodní, rodinné, pracovní). Základem pro toto rozlišení je několik kritérií, z nichž pro naše účely při velkém stupni zjednodušení vybereme jen jedno: subjekty právních vztahů. Právní normy upravující vztahy mezi státními orgány navzájem nebo mezi státem a jednotlivcem považujeme tak (pro naše účely) za **právo veřejné**, právní normy upravující vztahy mezi jednotlivci pak za **právo soukromé**.

Jednotlivci rozumíme osoby fyzické a právnické.

Vnitrostátní právo každého státu je založeno na principu **subordinačním**. Znamená to, že jednotlivci jsou podřízeni právu, které stát vytváří pomocí svých orgánů (zejména parlamentu, který vytváří zákony). Stát také dodržování práva vynucuje. Jeho porušování je postihováno různými typy sankcí. Stát sám (tedy jeho orgány) je ovšem také vázán tímto právem, které vytváří.

Mezinárodní právo (= mezinárodní právo veřejné)

Vztahy mezi státy navzájem jsou rovněž upraveny právem, pochopitelně nikoli vnitrostátním. Subjekty mezinárodního práva jsou především jednotlivé **státy** (členové mezinárodního společenství) a **mezinárodní organizace** (relativně trvalá sdružení států).

Stát je nejvyšší jednotkou, která není nikomu podřízena. Mezinárodní organizace nejsou členským státům nadřizeny, nejsou hierarchicky na vyšším stupni.

Obecná definice práva platí i pro mezinárodní právo. Normy mezinárodního práva (obyčejně, mezinárodní smlouvy) jsou vytvářeny státy a jim jsou také určeny. Z toho vyplývá **koordinální charakter mezinárodního práva** (na rozdíl od subordinálního charakteru práva vnitrostátního). I vynucování dodržování mezinárodního práva obstarávají samy státy - žádná nadřizená autorita neexistuje. (Výjimkou jsou Evropská společenství - viz dále.)

Mezinárodní právo je ovládáno základní **zásadou svrchované rovnosti států**, která znamená:

- státy jsou svrchované (suverénní), tedy nepodřízené žádné vyšší autoritě,
- státy jsou si ve svých právech rovné, tj. větší státy z hlediska právního nemají více práv než státy malé.

Suverenita státu je podle mezinárodního práva omezena jen suverenitou ostatních států, což vyplývá z jejich rovnosti.

Státy vystupují v mezinárodních vztazích jako nositelé suverenity, odtud označení **mezinárodní právo veřejné**. Pojmy mezinárodní právo a mezinárodní právo veřejné jsou synonyma.

System mezinárodního práva je autonomní ve vztahu k právu vnitrostátnímu, i když je mezi oběma systémy úzký vztah a interakce (viz další přednášky).

Mezinárodní právo soukromé

Mezinárodní vztahy mezi státy upravuje mezinárodní právo veřejné. Vztahy mezi jednotlivci různých států v oblasti soukromoprávní (např. mezinárodní kupní smlouva - mezi podnikem v ČR a např. podnikem rakouským, způsobilost k uzavření manželství cizincem v ČR apod.) reguluje **mezinárodní právo soukromé**. Nejde ovšem o žádné mezinárodní právo, ale o odvětví práva vnitrostátního. Základním

právním předpisem je zákon o mezinárodním právu soukromém a procesním č. 97/1963 Sb., který určuje, právo kterého státu (tj. které vnitrostátní právo) je pro daný právní vztah rozhodné.

V oblasti veřejného práva (např. správního, trestního) tento problém nevzniká, neboť se vždy aplikuje právo toho státu, který je účastníkem daného právního vztahu.

Evropské právo

Máme zde na mysli právo Evropských společenství, která tvoří z hlediska věcné působnosti základ Evropské unie. Evropská společenství (Evropské společenství, bývalé Evropské hospodářské společenství (dále ES) a EURATOM) jsou nikoli mezinárodní, ale nadstátní organizace. ES je tak nadřazeno členským státům v oblastech své věcné působnosti. Zde **neplatí** klasická pravidla mezinárodního práva, zejména **zásada svrchované rovnosti států**.

Členské státy (tedy i ČR) se dobrovolně vzdaly ve prospěch ES části své suverenity (svých pravomocí), a v tomto směru jsou tak ES podřízeny. (Příklad: povinné uplatňování nikoli snížené, ale základní sazby DPH pro stravovací služby, pro výstavbu bytů apod., i když s tím ČR nesouhlasí.) ES je nadstátní organizací, jíž jsou členské státy podřízeny.

Nástrojem podřízenosti členských států je tak evropské právo, přesněji řečeno právo ES (= komunitární právo). Komunitární právo tak má **subordinační charakter** podobně jako právo vnitrostátní. Ten dopadá nejen na členské státy, ale i na jednotlivce, a to v oblastech, v nichž členské státy přenesly své pravomoci na ES. Českému podnikovi, který vážně porušil pravidla hospodářské soutěže na trhu ES, tak může být udělena pokuta přímo Evropskou komisí.

Členské státy ES tak nejsou plně suverénní a nejsou si ani rovny, neboť v orgánech ES mají větší vliv na rozhodování větší státy (vliv je odstupňován podle velikosti států).

Právo ES(EU) bude specifikováno v dalších přednáškách.

Přednáška č. 2

Mezinárodní právo (veřejné) - pojem, specifika, subjekty

1. Pojem a specifika mezinárodního práva

Pojmy **mezinárodní právo** a **mezinárodní právo veřejné** jsou synonyma, není mezi nimi významového rozdílu a používají se tudíž libovolně.

Pojem mezinárodního práva: souhrn pravidel, která upravují vztahy mezi státy a dalšími subjekty (zejména mezinárodními organizacemi) v mezinárodních vztazích.

Funkce mezinárodního práva: koordinace chování států, zajištění fungování a rozvoje mezinárodního společenství.

Zvláštní povaha mezinárodního práva ve srovnání s právem vnitrostátním je determinována jeho základními specifiky:

- subjekty (státy, sdružení států = mezinárodní organizace, zcela výjimečně jednotlivci),
- koordinační povaha na rozdíl od vnitrostátního práva, které má povahu subordinační (viz dále rozbor *zásady svrchované rovnosti*),
- donucovací systém je na rozdíl od vnitrostátního práva decentralizován a tím méně účinný,
- specifické prameny (mezinárodní smlouvy a mezinárodní obyčej, tedy také nepsané právo).

Mezinárodní právo je založeno na nejobecnější ze základních zásad - **zásadě svrchované rovnosti**. Ta zahrnuje svrchovanost a rovnost.

Svrchovanost (suverenita): nezávislost státní moci na jakékoli jiné moci vně státu či uvnitř. Není-li státní moc nezávislá, jde o nesuverénní stát (např. kolonie, závislá území). Suverenita státu je však přirozeně omezena suverenitou ostatních států. V mezinárodním společenství států neexistuje žádný subjekt nadřazený státům, stát je v mocenské hierarchii nejvýše. **Pravidla mezinárodního práva jsou adresována státům, avšak státy je zároveň také samy tvoří.**

Rovnost: Státy si jsou v mezinárodních vztazích rovny. Malé i velké státy mají rovná práva a rovné povinnosti.

Z dalších základních zásad mezinárodního práva jmenujme jako nejdůležitější zásadu zákazu použití síly a hrozby silou a zásadu mírového řešení sporů. I když jsou tyto zásady v praxi některých států porušovány, jsou nadále páteří mezinárodního práva a znemožňují, aby se mezinárodní společenství států stalo nekontrolovatelnou džunglí ovládanou nejsilnějšími jedinci.

Pravidla mezinárodního práva z hlediska **působnosti** (dosahu):

- **Obecné mezinárodní právo** - zavazuje **skutečně** všechny státy. Forma: mezinárodní obyčej.
- **Univerzální smlouvy** - zavazují **potencionálně** všechny státy. Forma: mezinárodní smlouva. Univerzální smlouva je taková, která zavazuje největší (nejdůležitější) státy - velmoci, velký počet dalších států všech geografických oblastí a je otevřena všem ostatním státům.
- **Partikulární právo** (obyčejové nebo smluvní) se vztahuje jen na určitý okruh států. Je-li tento okruh vymezen teritoriálně, jedná se o právo **regionální** (např. mezinárodní smlouvy sjednávané na půdě Rady Evropy).

2. Subjekty mezinárodního práva

Jsou to státy a jiné subjekty, které mají způsobilost být účastníky mezinárodně právních vztahů.

a) Státy

Pojmové znaky státu:

- území,
- obyvatelstvo (relativně trvale usídlené a organizované),
- veřejná moc nezávislá na jiné moci vně nebo uvnitř (státní moc),
- způsobilost vstupovat do mezinárodních vztahů (např. uzavírat mezinárodní smlouvy).

Území státu je trojrozměrný prostor (nejen zemský povrch, ale i podzemí, teoreticky až do středu Země a vzdušný prostor, tj. do výše cca 100 km).

Třídění států:

- podle rozsahu suverenity (plně suverénní a závislé),
- podle učlenění (vnitřní struktury):
 - jednotné (unitární),
 - složené

- federace (založena ústavou, federace z hlediska mezinárodního práva je jen taková, kde jednotlivé členské státy federace mají způsobilost být účastníky mezinárodně právních vztahů, alespoň v omezené míře),
- konfederace (založena mezinárodní smlouvou).

Vznik a zánik států: V současné době prakticky jen slučováním (Německo) nebo rozdělováním (Československo, SSSR, Jugoslávie).

Uznání státu: Umožňuje zapojení nového státu do mezinárodních vztahů, nemá však konstitutivní účinky (stát vznikne i když není nikým uznán, má-li pojmové znaky státu).

- uznání de iure (výslovně, např. diplomatickou nótou),
- uznání de facto (nepřímou - uzavřením smlouvy, účastí na mezinárodní konferenci bez protestu).

Územní výsost = výkon suverenity, tedy státní moci na svém území. Výjimečně stát nemůže vykonávat územní výsost na části svého území, je-li to stanoveno mezinárodním právem (pozemky a budovy diplomatických misí cizích států, vojenské základny).

b) Mezinárodní organizace

Mezinárodní organizace představuje **relativně trvalé sdružení států** s určitým účelem (spolupráce v dané oblasti). Sdružení států dočasné (ad hoc, k řešení jednorázového problému) je pouhou mezinárodní konferencí.

Mezinárodní organizace jsou **vládní (mezivládní)**, tj. takové, jejichž členy jsou státy (jen jimi se zde zabýváme) a nevládní, tj. jejich členy jsou nestátní subjekty, příp. jednotlivci (např. Greenpeace) - ty nejsou subjekty mezinárodního práva.

Mezinárodní organizace je **založena mezinárodní smlouvou**. Její smluvní strany (státy) jsou členy organizace. Mezinárodní organizace je svým charakterem skutečně mezistátní, nikoli nadstátní, tj. členské státy jí nejsou podřízeny. Jedinou výjimku tvoří Evropská společenství (viz dále), která jsou organizací nadstátní.

Příklady mezinárodních organizací: OSN, NATO, Rada Evropy, Světová zdravotnická organizace, Mezinárodní organizace práce, Světová poštovní unie, UNESCO, Organizace pro výživu a zemědělství (FAO) a desítky jiných.

c) Další subjekty mezinárodního práva

- zvláštní entity (Svatá stolice - Vatikán),
- povstalci a válčící strana,

- jednotlivec (výjimečně, a to v oblasti mezinárodní ochrany lidských práv a mezinárodního trestního soudnictví).

Přednáška č. 3

Pojem mezinárodní smlouvy a smluvního práva mezinárodního a vnitrostátního

1. Pojem a označení mezinárodní smlouvy, její části

Mezinárodní smlouva, jakožto pramen mezinárodního práva, je určena k úpravě vztahů mezi jeho subjekty, tedy především státy, případně mezinárodními organizacemi. Mezinárodní smlouva však mezinárodně právní vztahy nejen upravuje, ale také zakládá a ruší. Definice mezinárodní smlouvy nečiní v teorii mezinárodního práva zvláštní potíže. Je pochopitelné, že jednotliví autoři přicházejí s různými definicemi, avšak v podstatě se shodují ve stanovení pojmových znaků mezinárodní smlouvy.

Definice mezinárodní smlouvy: *Mezinárodní smlouva je ujednáním dvou nebo více subjektů mezinárodního práva (stát, mezinárodní organizace), která má z vůle těchto subjektů mezinárodně právní účinky a řídí se mezinárodním právem.*

Mezinárodními smlouvami nejsou ujednání, v nichž smluvní stranou je útvar, který není subjektem mezinárodního práva (např. tzv. koncesní smlouvy mezi státem a soukromou společností, smlouvy, jejichž smluvní stranou jsou administrativní jednotky státu nebo členské státy federace, jimž ústava nesvěřila ani částečnou kompetenci ve vztazích navenek).

Z definic a vymezení mezinárodní smlouvy lze učinit závěr o těchto jejích **pojmových znacích:**

1. má povahu dohody, tedy *souhlasného projevu vůle* stran,
2. jejími stranami jsou výhradně *subjekty mezinárodního práva*,
3. následkem souhlasného projevu vůle jsou *právní účinky*, a to *vznik, změna nebo zánik mezinárodně právních vztahů* (které mají u pravotvorných smluv

formu pravidel chování) a

4. její právní režim je určen mezinárodním právem.

Mezinárodní smlouvy jsou v současnosti hlavním pramenem úpravy vztahů mezi státy, a tedy mezinárodního práva. Bývají **označovány různými názvy**: *úmluva, smlouva, dohoda, protokol apod.* Zvolený název však nemá žádný právní význam, neboť nemá vliv na závaznost smlouvy. Používání jednotlivých názvů pro jednotlivé typy **mezinárodní smlouvy** (druhový pojem) se nicméně v praxi alespoň částečně ustálilo, takže jednotlivá označení se nejčastěji (nikoli však vždy) užívají takto:

- **úmluva**: významná mnohostranná pravotvorná smlouva (*Úmluva o diplomatických stycích*),
- **smlouva**: významná dvoustranná nebo mnohostranná smlouva (*Smlouva o nešíření jaderných zbraní, Smlouva mezi ČR a SR o právní pomoci*),
- **charta**: mnohostranná smlouva velkého politického nebo jiného významu (*Charta OSN*),
- **dohoda**: méně významná zpravidla mezivládní dvoustranná smlouva nepolitického charakteru,
- **protokol**: používá se velmi různě, často k označení mnohostranné smlouvy upravující některé otázky spíše technické povahy nebo k označení dodatkového, revizního nebo prováděcího smluvního dokumentu ke smlouvě jiné apod. (*Protokol o změně Smlouvy mezi ČSSR a MLR o výstavbě a provozu soustavy vodních děl Gabčíkovo-Nagymaros*),
- **ujednání**: méně významná mezivládní nebo meziresortní dvoustranná smlouva upravující spíše otázky technické povahy, často sjednaná v tzv. zjednodušené formě (*Ujednání o zrušení vízové povinnosti pro držitele diplomatických a služebních pasů mezi vládou ČSFR a vládou Pákistánské islámské republiky*),
- **statut**: typické označení pro smlouvy, jimiž se zřizují mezinárodní organizace nebo orgány (*Statut Rady Evropy*).

Pokud jde o **strukturu mezinárodní smlouvy**, její text obvykle začíná *preambulí*, v níž strany často slavnostní formou specifikují účel sjednání smlouvy s odvoláním na své vzájemné vztahy, případně i s odvoláním na jiný (zásadní) smluvní dokument. Preambule je rovnocennou součástí smlouvy a je důležitá zejména pro její teleologický výklad.

Meritorní text smlouvy je vnitřně členěn obdobně jako text vnitrostátních norem.

Závěrečná ustanovení smlouvy, zvaná též *protokolární články*, obsahují ustanovení o právním životě smlouvy, především o jejím vstupu v platnost a o trvání, resp. zániku platnosti, o změnách či revizi smlouvy apod.

Právní povaha *příloh smlouvy* může být různá. Jednoznačně ji lze určit jen z ustanovení smlouvy. Přílohy smlouvy upravující podrobné otázky technického charakteru mívají jiný právní režim než smlouva sama, aby je bylo možno snadno operativně aktualizovat (na příklad pouhou dohodou ministrů bez souhlasu vlád

nebo parlamentů, jimž podléhá vlastní smlouva).

2. Smluvní právo mezinárodní

Pravidla mezinárodního práva o sjednávání mezinárodních smluv, jejich vstupu v platnost, trvání, změně, zániku, výkladu apod. se označují jako *smluvní právo*. Toto odvětví mezinárodního práva bylo ještě donedávna upraveno pouze mezinárodním obyčejem. K jeho kodifikaci došlo až v r. 1969 sjednáním *Vídeňské úmluvy o smluvním právu* (dále jen "Vídeňské úmluvy"), která je však omezena na smlouvy mezi státy. Vídeňská úmluva představuje z větší části kodifikaci existujících obyčejů, které především přesně zachycuje, podrobněji rozpracovává a jen ojediněle mění nebo doplňuje. Přijata byla na Vídeňské konferenci o smluvním právu organizované OSN, a to 23. května 1969. ČSSR k ní přistoupila v roce 1987. Na základě sukcese platí nadále i pro Českou republiku.

3. Vnitrostátní právo mezinárodních smluv

Mezinárodní smlouvy jsou rovněž předmětem úpravy práva vnitrostátního. Ústava a další právní předpisy upravují sjednávání smluv a jejich provádění z hlediska vnitrostátních procedur; zpravidla se zabývají rovněž bezprostřední závazností mezinárodních smluv ve vnitrostátním právu. Souhrn těchto vnitrostátních norem lze nazvat *vnitrostátní právo mezinárodních smluv*. Je to pochopitelně jen účelové označení této množiny norem, nejedná se o odvětví ani pododvětví vnitrostátního práva. Základním pramenem českého práva mezinárodních smluv je Ústava České republiky č. 1/1993 Sb.

Třídění mezinárodních smluv

Mezinárodní smlouvy lze třídit podle mnoha kritérií. Toto třídění má značný význam pro identifikaci typu smlouvy a pro přesné určení jejích právních následků. Dále následují nejdůležitější kritéria třídění.

1. Počet smluvních stran

Mezinárodní smlouvy se především dělí podle počtu smluvních stran na *dvoustranné, resp. vícestranné a mnohostranné*. Smlouva vícestranná je např. třístranná nebo taková, kdy více smluvních subjektů (zpravidla států) tvoří jednu "stranu" (*Evropská dohoda o přidružení ČR k Evropským společenstvím*

uzavřená mezi ČR na jedné straně a Evropskými společenstvími a jejich členskými státy na straně druhé). Mnohostranná smlouva uzavřená mezi státy určitého regionu a upravující otázky s tímto regionem spjaté je smlouvou *oblastní (regionální) (smlouvy uzavírané v rámci Rady Evropy)*. Smlouva, jíž je vázán velký počet států mezinárodního společenství všech geografických oblastí, má *univerzální* charakter (*Charta OSN, Pařížská unijní úmluva na ochranu průmyslového vlastnictví*).

2. Možnost přístupu

Podle možnosti přístupu dalších států se mnohostranné smlouvy rozlišují na - **uzavřené**, kdy nelze přistoupit jednostranným aktem nového státu. Vyžaduje se jeho přijetí (tedy aktu opačného - ze strany již stávajících smluvních stran), a to pouze na základě souhlasu *všech těchto stran (zřizovací smlouvy Evropských společenství)*,

- **otevřené**, kdy lze přistoupit na základě pouhého jednostranného aktu přistupujícího státu (*Světová poštovní unie*) a

- **polootevřené (resp. polouzavřené)**, kdy přístup nového státu je vázán na splnění určitých podmínek a tím i na souhlas dosavadních smluvních stran, který zpravidla uděluje jejich jménem určitý orgán (typické u některých mezinárodních organizací - *OSN*).

3. Forma smlouvy

Prakticky všechny smlouvy jsou v dnešní době uzavírány **písemně**. Ústní forma (*tzv. gentlemen's agreement*) je rovněž možná, avšak v praxi je zcela nevhodná kvůli možným pochybnostem o jejím obsahu. Konkludentní jednání si lze v mezinárodním právu těžko představit. Někdy se uvádí jako zcela zvláštní forma přiměřená výjimečným okolnostem použití symbolu (vztyčení bílé vlajky na znamení vzdání se, je-li akceptováno druhou stranou).

Podle **způsobu sjednání smlouvy** se rozlišuje (v praxi pouze u dvoustranných smluv) *forma slavnostní (plná)* a *forma zjednodušená*. Výrazně převládají smlouvy uzavřené běžným způsobem (*tj. v plné formě*), tedy na jedné listině, obsahující podpisy obou smluvních stran, které o smlouvě společně jednaly a jejichž zástupci se k podpisu sešli na určeném místě.

Méně významné smlouvy, jejichž rychlé sjednání nečiní potíže, neboť je často věcí rutiny, vznikají někdy na základě pouhé *výměny diplomatických nót*. Zástupci smluvních stran se ke sjednání takové smlouvy ani nemusí sejít a jejich podpisy jsou tudíž na různých listinách. Jsou to smlouvy uzavřené *tzv. formou zjednodušenou* - v diplomatické mluvě *sous forme simplifiée*. Příkladem takové smlouvy je již zmíněná *Ujednání o zrušení vízové povinnosti pro držitele*

diplomatických a služebních pasů mezi vládou ČSFR a vládou Pákistánské islámské republiky (forma je dobře patrná i ze sdělení č. 328/1992 Sb.).

4. Úroveň sjednání smlouvy

Podle toho, **který státní orgán smlouvu jménem státu sjednává**, se smlouvy dělí na **prezidentské, vládní a resortní**. Toto dělení určují ústavní předpisy jednotlivých států pro účely vnitrostátního schvalování smluv. Úroveň vyjádření v názvu smlouvy není právně relevantní. Na příklad *Smlouva mezi vládou ČR a vládou Rumunska o podpoře a vzájemné ochraně investic* z 8. listopadu 1993 je z hlediska českého práva smlouvou prezidentskou, a proto byla projednána a schválena Parlamentem. Klasifikace smluv podle české ústavy má zásadní význam pro vnitrostátní proceduru jejich sjednávání a bude proto podrobně popsána dále.

5. Obsah smlouvy

Obsah smlouvy může být posuzován z různých hledisek. Podle předmětu úpravy lze smlouvy dělit na politické, hospodářské a jiné. Konkrétní obsah prvních dvou kategorií a jemnost dělení kategorie třetí závisí na účelu kategorizace. Nejde o otázku snadnou, o čemž svědčí různé ne příliš přehledné a mnohdy chybně koncipované rejstříky smluv (na příklad rejstřík Sbírký zákonů). Zcela zvláštní pozornosti ovšem zasluhuje dělení smluv podle normativního obsahu.

6. Normativní obsah smlouvy

Podle normativního obsahu se rozlišují smlouvy *pravotvorné* (obsahují obecné právní normy a tvoří objektivní právo - např. kodifikační úmluvy) a *kontraktuální* (stanoví vzájemná práva a povinnosti stran - řeší konkrétní vztahy).

Pravotvorná je smlouva, jejímž účelem není jen upravit vztahy mezi smluvními stranami, ale zejména vytvořit, resp. zachytit (kodifikovat) ucelený soubor pravidel chování pro subjekty mezinárodního práva v určité oblasti. V literatuře jsou tyto smlouvy někdy připodobňovány mezinárodním zákonům (*traités-lois*). Najdeme je téměř ve všech oblastech mezinárodního práva veřejného. Patří sem zejména velké kodifikační úmluvy, sjednané převážně v rámci OSN.

Kontraktuální jsou naproti tomu smlouvy, jejichž účelem je upravit určitou konkrétní otázku ve vzájemném vztahu s jinou smluvní stranou, aniž by se při tom vytvářela nebo zachycovala právní pravidla obecnějšího dopadu (*traité-*

contrat). Příkladem mohou být dohody o státních hranicích, o navázání diplomatických styků apod.

7. Smlouvy "inter partes" a "erga omnes"

Podle rozsahu osobní, případně územní působnosti dělíme smlouvy na ty, jejichž působnost je **omezena na vztahy mezi smluvními stranami** (resp. subjekty smluvních stran) a na takové, které **zavazují stát k určitému chování obecně, tedy nikoli jen vůči jinému smluvnímu státu**. Toto dělení smluv je důležité pro mezinárodní smlouvy, které mají přímý dopad na vnitrostátní subjekty. Správná kategorizace je nezbytná pro zjištění, zda daná smlouva, upravuje-li vztahy jinak upravené právem vnitrostátním, tak činí výlučně a vnitrostátní úpravu tak nahrazuje, nebo nevýlučně, tedy tak, že existuje *vedle* úpravy vnitrostátní nebo jiné smluvní.

Do první kategorie ("**inter partes**") náleží smlouvy, které *upravují pouze vztahy mezi stranami a nemají právní důsledky na vztahy s třetími státy*. Patří sem téměř všechny smlouvy dvoustranné a většina smluv mnohostranných, včetně pravotvorných. Příkladem mohou být *smlouvy stanovící určitý právní režim pouze mezi smluvními státy (Úmluva o vymáhání výživného v cizině)*.

Smlouvy s účinky "**erga omnes**" naproti tomu zavazují smluvní státy k určitému chování *bezpodmínečně, bez reciprocity*, ba dokonce bez jakékoli návaznosti na jiné smluvní strany. *Neaplikují se jen vůči smluvním státům, ale obecně - vždy, vůči všem*. Typický je tento charakter u *úmluv z oblasti ochrany lidských práv*. Do této kategorie patří převážně smlouvy mnohostranné pravotvorné, ale i mnohé dvoustranné.

Mnohé smlouvy mají smíšenou povahu, neboť obsahují ustanovení spadající do obou kategorií (*Bernská úmluva na ochranu děl literárních a uměleckých*).

8. Smlouvy "self-executing"

Některé mezinárodní smlouvy jsou **přímo použitelné na právní poměry vnitrostátních subjektů** (tzv. smlouvy "self-executing"). Jsou uzavírány přímo za tím účelem, aby bezprostředně upravily právní vztahy mezi vnitrostátními subjekty tak, že samy určují příslušná konkrétní právní pravidla. Tento způsob je příznačný především pro unifikační úmluvy a jiné smlouvy zejména v oblasti mezinárodního práva soukromého a pro smlouvy, jimiž státy garantují určitá lidská práva. Státy se těmito smlouvami zavazují k mezinárodně jednotné právní úpravě určitých právních vztahů, respektive k zavedení určitého právního režimu pro danou kategorii osob, obojí ve sféře práva *vnitrostátního*. Pojem "self-executing treaty" byl převzat z americké ústavně právní terminologie a znamená

smlouvu, která je způsobilá k vnitrostátnímu použití bez [vnitrostátního] prováděcího předpisu.

Zásady mezinárodního smluvního práva

1. Zásada "pacta sunt servanda"

Mezinárodní smlouva je pramenem práva, obsahujícím právní normy, a jako taková je pro své strany závazná. Princip závaznosti mezinárodních smluv je tak prvotní podmínkou existence mezinárodního právního řádu, který je na rozdíl od práva vnitrostátního založen na vztazích koordinačních, nikoli subordinačních. V pozitivním právu mezinárodním je tento princip zachycen především v preambuli Charty OSN (*"jsouce odhodláni ... vytvořit poměry, za nichž mohou být zachovány spravedlnost a úcta k závazkům plynoucím ze smluv a jiných pramenů mezinárodního práva"*). Článek 2 odst. 2 Charty rovněž zmiňuje povinnost členských států *"plnit poctivě závazky, které převzaly podle Charty"*. Rovněž Vídeňská úmluva obsahuje v preambuli, jakož i ve svém článku 26 výslovnou formulaci této zásady, posílenou ještě kombinací se zásadou dobré víry (*"každá platná smlouva zavazuje strany a musí být jimi plněna v dobré víře"*).

Tato zásada je natolik spjatá se samotnou existencí mezinárodního práva, že je často považována za jednu z jeho základních zásad. O tom svědčí také její výslovné uvedení v Deklaraci zásad mezinárodního práva týkajících se přátelských vztahů a spolupráce mezi státy v souladu s Chartou OSN (OSN 1970), která je podrobnou kodifikací základních zásad mezinárodního práva. Pod titulem *"Zásada povinnosti států poctivě plnit závazky převzaté v souladu s Chartou"* nacházíme povinnost států *"plnit poctivě své závazky z mezinárodních smluv platných podle obecně uznaných zásad a norem mezinárodního práva"*.

2. Zásada dobré víry

I tato zásada svým významem přesahuje meze smluvního práva. Společně se zásadou pacta sunt servanda je obsažena v již zmíněných ustanoveních Charty OSN a Deklarace zásad mezinárodního práva týkajících se přátelských vztahů a spolupráce mezi státy v souladu s Chartou OSN.

Vídeňská úmluva uvádí výslovný požadavek dobré víry na několika místech. Je to především v preambuli, kde smluvní státy proklamují své vědomí, že *"zásady svobodného souhlasu, dobré víry a pacta sunt servanda jsou všeobecně uznávány"*. Plnění smluv v dobré víře vyžaduje již zmíněný článek 26. Článek 31 považuje dobrou víru za hlavní kritérium výkladu smlouvy a konečně

článek 69 odst. 2 vyžaduje dobrou víru u úkonů provedených na základě neplatné smlouvy, aby jejich právní následky mohly být uznány.

3. Zásada smluvní volnosti a svobodné vůle stran

Ze zásady svrchované rovnosti států, která je mezi základními zásadami mezinárodního práva nejobecnější, vyplývá právo států svobodně a nezávisle rozhodovat o tom, jakou smlouvou a vůči komu budou vázány. Státy mají nezadatelné právo projevit svou svobodnou vůli k tomu, aby byly vázány určitou smlouvou, a převzaly tedy určité závazky, případně aby tak neučinily. Tato zásada je zmíněna v již citovaném ustanovení preambule Vídeňské úmluvy o smluvním právu ("*zásada svobodného souhlasu*").

K jejímu narušení může dojít tak, že stát je jiným státem nebo skupinou států donucen uzavřít smlouvu, jakou si sám nepřeje. Není-li respektována jeho svobodná vůle, není respektována ani jeho smluvní volnost. O těchto případech bude pojednáno dále v souvislosti s absolutní neplatností smluv, kde bude poukázáno i na legitimní donucení.

4. Zásada nezávaznosti smluv pro třetí strany

Mezinárodní smlouva zakládá mezinárodně právní vztahy toliko mezi svými stranami. Přímé účinky vůči třetím státům jsou vyloučeny. Nejde opět o nic jiného než o aplikaci zásad svrchované rovnosti a smluvní volnosti, kdy stát či státy nemohou vnutit jinému státu určité závazky bez jeho souhlasu.

Vídeňská úmluva upravuje vztah smluv ke třetím státům v článcích 34 až 38. Obecné pravidlo je vyjádřeno tak, že *ze smlouvy nevznikají ani závazky ani práva třetímu státu bez jeho souhlasu*. Je-li ovšem ze strany třetího státu tento souhlas dán, a to výslovně písemnou formou, závazek mu vznikne, mají-li to smluvní strany v úmyslu. Pokud jde o vznik práva, stačí jakýkoli souhlas třetího státu, a to i konkludentní (nemusí být tedy ani výslovný, ani písemný, ba dokonce ani vyjádřený, není-li ovšem důkaz o opaku). Ke zrušení nebo změně závazku nebo práva třetího státu se zásadně vyžaduje jeho souhlas.

5. Zásada vyloučení zpětné působnosti smluv

Obecné pravidlo vyjádřené v článku 28 Vídeňské úmluvy stanoví, že ustanovení smlouvy nezavazují její strany, pokud jde o jakýkoli úkon nebo jakoukoli skutečnost, které nastaly do vstupu smlouvy v platnost nebo pokud jde o jakoukoli situaci, která do této doby zanikla. Jde ovšem o ustanovení dispozitivní, které mohou strany derogovat svým ujednáním o retroaktivitě

smlouvy. Toto ujednání je nejčastěji součástí smlouvy samotné, avšak může být učiněno i zvlášť.

Příkladem smlouvy se zpětnou působností je česko-slovenská Smlouva o dočasném oprávnění k podnikání fyzických a právnických osob, které podnikají na území druhé republiky po 31. prosinci 1992, která vstoupila v platnost 3. prosince 1993, vyhlášena byla 30. prosince 1993, avšak její časová působnost se vztahuje zpětně na období od 1. ledna 1993.

6. Zásada *lex posterior derogat priori*

Tuto zásadu, která je vlastně jednou z obecných zásad právních, nelze odbýt konstatováním, že platí i v mezinárodním právu. Nepůsobí-li v právu vnitrostátním vážnější potíže, v případě mezinárodních smluv se značně komplikuje mnohostí situací, které mohou zejména u mnohostranných smluv nastat.

Článek 30 Vídeňské úmluvy rozlišuje dvě situace, a to kdy smlouva obsahuje ustanovení o svém vztahu k jiné smlouvě upravující stejný předmět a kdy takové ustanovení neobsahuje. Stanoví-li smlouva, že je podřízena smlouvě dřívější nebo pozdější nebo že nemá být považována za neslučitelnou s touto druhou smlouvou, mají ustanovení druhé smlouvy přednost.

V případě, kdy neexistuje takové ustanovení, se aplikuje pozdější smlouva mezi svými stranami s tím, že v relaci ke státům, které jsou stranou toliko dřívější smlouvy, se aplikuje tato smlouva dřívější.

Zvláštní postavení má článek 103 Charty OSN, který stanoví v případě rozporu mezi závazky z Charty a závazky z jiné smlouvy přednost závazků podle Charty.

7. Zásada *lex specialis derogat legi generali*

I tato zásada je obecnou zásadou právní. *Specialita* a *obecnost* smlouvy se ovšem projevuje také poněkud jinak, než v právu vnitrostátním. Je tomu tak při existenci dvou nebo více smluv, které váží stejné státy a upravují stejný předmět. Nestanoví-li svůj vzájemný vztah a nelze-li aplikovat zásadu *lex posterior derogat priori*, uplatní se ta z obou smluv, aplikace jejichž ustanovení povedou k zamýšlenému výsledku snadněji a účinněji. Je pochopitelné, že takové hodnocení bude někdy značně obtížné. Tato otázka je zvlášť praktická u mezinárodních smluv upravujících vztahy mezinárodního práva soukromého.

Jako vodítko pro stanovení speciality lze použít tato kritéria:

- a) předmět úpravy je úžeji vymezen (oproti smlouvě upravující obecněji větší okruh otázek),
- b) úprava dvoustranná respektující specifické zájmy obou stran oproti smlouvě

mnohostranné,

c) v oblasti mezinárodního práva soukromého se dá logicky přednost smlouvě obsahující hmotněprávní přímé unifikované normy před smlouvou unifikující kolizní normy, neboť přímé normy jsou vyšší formou právní úpravy než normy kolizní.